

בישולי נוכרים לצורך חולה

הרב ישי סמואל

ראש כולל הלכה

ראשי פרקים:

פתיחה

מקור הדין וטעמו

אם הגזרה שייכת אף בבית ישראל?

דין שפחה המבשלת בבית ישראל

פסק ההלכה בבישול גוי בבית ישראל

דין בישול גויים בחשמל

סיכום

הלכה למעשה

פתיחה

במקרים שונים, נדרשת משפחה להכניס לביתה עובד שאינו יהודי לסיוע בטיפול בהורים מזדקנים או בכך משפחה חולה או נכה. לא אחת, מלבד הטיפול הסיעודי, מבצע העובד גם את מטלות הבית כגון ניקיון ובישול. יש לשאול, האם מותר לחולה ולבני משפחתו לאכול מאכלים שבישל העובד הגוי?

מקור הדין וטעמו

מקור הדין נמצא במשנה במסכת עבודה זרה (לה, ב):

ואלו דברים של עובדי כוכבים אסורין ואין איסורן איסור הנאה: חלב שחלבו עובד כוכבים ואין ישראל רואהו, והפת והשמן שלהן. רבי ובית דינו התירו השמן והשלקות.

ובטעם האיסור כתב רש"י במשנה "משום חתנות". ובגמ' בדף לח, א כתב רש"י טעם אחר: "שלא יהא ישראל רגיל אצל הגוי ויאכילנו דבר טמא".

התוס' (לח, א ד"ה "אלא מדרבנן") נטה לטעם הראשון, משום חתנות: "פרש"י דרבנן גזור משום דחייש שמא יאכילנו דברים טמאים ויותר היה נראה לפרש הטעם משום חתנות וכן פ"ה במתני".

בדף לז, ב בד"ה "והשלקות" הוסיף שעיקר הגזרה הייתה על שלקות מטעם חתנות, ורק מאוחר יותר הוסיפו את האיסור לאכול פת:

אומר ר"ת דמדבעי תלמודא בשלקות וקסבר מדאורייתא היא שמא גזירה קדמונית היא ולא נגזרה עם הפת, ושלקות היא עניני תבשיל כדמשמע בהך שמעתא ומתחלה גזרו עליה מטעם חתנות ועל הפת לא גזרו משום דלא שייך ביה חתנות כ"כ עד שבאו שמאי והלל וגזרו בי"ח דברים גם על הפת ואף על גב דבמתניתין תני פת מקמי שלקות מ"מ שלקות גזירה קדמונית יותר היתה וכשהתירו את הפת לא התירו שלקות.

ובאו"ה (כלל מג, א) כתב שסמכו חכמים את איסורם על הפסוק "וקרא לך ואכלת מזבחו, ולקחת מבנותיו לבניך".

אם הגזרה שייכת אף בבית ישראל?

נחלקו הראשונים (בתוס' ע"ז לח, א ד"ה "אלא") האם גזרת שלקות נגזרה אף בבית ישראל:

אומר הר"ר אברהם ב"ר דוד דודאי שלקות אסרו חכמים כשהעובד כוכבים מבשלם בביתו אבל כשהוא מבשל בביתו של ישראל אין לחוש לא לחתנות ולא לשמא יאכילנו דברים טמאים ולא הודה לו ר"ת דודאי כיון שהעובד כוכבים מבשל לא חלקו כלל חכמים בין רשות ישראל לרשות העובד כוכבים כי לעולם יש לחוש שמא לא יזהר גם בביתו של ישראל כמו בביתו של עובד כוכבים.

שורש המחלוקת הוא השאלה האם טעמי הגזירה שייכים אף בבית ישראל. לדעת ר' אברהם, בבית ישראל לא שייכים טעמי הגזרה ולכן אין כל בעיה בכך שגוי יבשל בבית ישראל, ולדעת ר"ת לא חילקו חכמים בין רשות ישראל לרשות עכו"ם. בשו"ע (יו"ד קיג) פסק כדעת ר"ת:

דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי, וגם עולה על שלחן מלכים ללפת בו את הפת או לפרפרת, שבישלו עו"ג, אפילו בכלי ישראל ובבית ישראל, אסור משום בישולי עובדי כוכבים.

דין שפחה המבשלת בבית ישראל

נחלקו הראשונים האם חל האיסור במקרה של שפחה המבשלת בבית ישראל. הב"ה הביא את דעת הרמב"ן והרא"ה:

כתב הרמב"ן בתשובה (הכוונה לתשובות המיוחסות לרמב"ן שנמצאות בשו"ת הרשב"א סימן רפה) דעתי שאין איסור בשפחות הללו הקנויות לנו, דמלאכה דעבד ערל דישאל היא דקנוי לו למעשה ידיו ומוזהר עליו בשבת מן התורה וליתיה בכלל גוים והילכך ליתיה בכלל גזרות דידהו וכן נהגו. והרא"ה (בדה"ב ב"ג ש"ז צד.) כתב אף על פי שהדעת נוטה לדבריו בעל נפש ראוי להחמיר על עצמו וכן כתב הרשב"א ואנו נוהגים איסור בבישוליהן ואפילו בדיעבד.

היתר הרמב"ן בשפחה הוא דווקא בשפחה הקנויה ליהודי לעבדות שהוא מוזהר עליה בשמירת שבת, ולכן אינה נחשבת כגויה לעניין זה (ואע"פ שגם היא אסורה בחתנות, מ"מ לא הייתה בכלל הגזרה שהייתה דווקא על גויים גמורים). בלבוש מצאנו טעם אחר להתיר בשפחה, דלא שייך גזירת חתנות בעבד, שמחמת שפלתו לא יתחתן עמו.

בשו"ת הרשב"א (א, סח) כתב טעם נוסף להיתר, והוא שאין גזירת חתנות שייכת במקום שהגוי עושה בעל כרחו, אמנם הרשב"א לא קיבל טעם זה להלכה:

יש מרבתינו ז"ל שעמעמו על בשולי העבדים והשפחות שלנו להתיר. ונותנין טעם לדבריהם שאין איסור הבשול אלא מגזרת חתנות. ואין גזרת חתנות וקרוב הדעת אלא במי שעושה מרצונו לאהבת ישראל. ואלו עושין בין ירצו בין לא ירצו ואין קרוב הדעת ככיוצא בזה ולא גזרת חתנות. ומכל מקום אין דבריהם מחוורין בעינינו ואין אנו סומכין על זה. אלא שנוהגים אנו איסור בבשוליהם ואפילו בדיעבד.

הנפקא מינה היא בעובד זר כפי שמצוי בזמננו, שאמנם אינו קנוי לישראל, ואין הישראל מצווה על שמירת השבת שלו, ועם זאת הוא מחויב למלאכתו, בידעו שאם יתשל בה לא יוכל להישאר בארץ. בשל כך עובדים אלו אינם נחשבים כעושים לרצונם, אלא בעל כורחם, ולפי טעם זה יש מקום להתיר את בישוליהם.

בשו"ע (יו"ד קיג, ד) הביא את המחלוקת, ולא ביאר את טעמה. הרמ"א פסק להקל בדיעבד, והוסיף שיש המתירים אף לכתחילה משום שבוודאי אחד מבני הבית יחתה בזמן הבישול:

יש מי שמתיר בשפחות שלנו, ויש מי שאוסר, ואפילו בדיעבד (תשובת הרשב"א ס' ס"ח).

הגה: ובדיעבד, יש לסמוך אדברי מתירים (ארוך כלל מ"ג והגהות ש"ד). ואפילו לכתחילה נוהגין להקל בבית ישראל שהשפחות והעבדים מבשלים בבית ישראל, כי אי אפשר שלא יחתה אחד מבני הבית מעט.

מדברי השו"ע והרמ"א לא מובן בבירור על אילו שפחות דיברו, והסתפק בכך בש"ך (סק"ז), וז"ל:

בשפחות שלנו - שקנויות לנו דמלאכה דעבד העובד כוכבים דישראל הוא ומוזהר עליו בשבת מן התורה וליתיה בכלל עובד כוכבים והלכך ליתיה בכלל גזרות חתנות עכ"ל תשובת הרמב"ן שהביא בית יוסף וד"מ ובהנך שפחות מיירי המחבר אבל לא בשפחות שלנו שבארצות אלו שאין קנויות לנו רק שנשכרו לשנה ואין אנו מוזהרין עליהם בשבת כמו שנתבאר בא"ח סימן ש"ד וכ"כ הב"ח ולפ"ז מ"ש הרב ובדיעבד יש לסמוך אדברי המתירים לא א"ש בשפחות שלנו וצ"ל דקאי אשפחות דמיירי המחבר

או ר"ל דיש לסמוך אדברי המתירין בישולי עובדי כוכבים בבית ישראל והוא דעת ר' אברהם שהביא הטור...

א"נ הרב לא דקדק בזה דעיקר דמילתא סמיך אטעמא דא"א שלא יחתה אחד מבני הבית מעט ועיין בא"ו של מהרש"ל סי' ע"ה מביא תשובת הרמב"ן סי' קמ"ט דיש מרבנותינו מתירין בשפחות מטעם דאין איסור משום בישולי עובד כוכבים אלא בעושה מרצונו משום גזירת חתנות אבל אלו השפחות והעבדים שלנו שעושים בע"כ בין ירצו בין לא ירצו אין בזה קירוב הדעת ומ"מ אין דבריהם מחוורין ואין אנו סומכין ע"ז ואנו נוהגין איסור אפילו בדיעבד ע"כ עכ"ל וכן הוא בתשובת הרשב"א סימן ס"ח ולפ"ז י"ל דסברת המתיר שכתב המחבר הוא מטעם זה ולזה כתב הרב דיש לסמוך עליהם בדיעבד אלא דבב"י וד"מ לא נזכר טעם זה.

פסק ההלכה בבישול גוי בבית ישראל

הרב עובדיה יוסף בשו"ת יחווה דעת (ה, נד) דן בשאלה האם מותר לאדם הנוהג כדעת מרן לאכול באולמות שמחה ובבתי מלון שבהם המשגיח מדליק את האש אך הטבחים הם גויים, והכשרות היא רק לדעת הרמ"א. למסקנה, מקל הרב מכמה טעמים, ומצרף בזה כמה ספיקות במחלוקות הראשונים. הספק הראשון, שמא ההלכה כפוסקים שבישול גויים הותר גם על ידי הדלקת ישראל בלבד, כפסק הרמ"א. הספק שני, שמא ההלכה כסוברים שבפועלים המושכרים בבית ישראל יש להקל, והוסיף:

ואף על פי ששני הספקות הם נגד פסק השו"ע, וכתב הגאון רבי יוסף חיים בשו"ת רב פעלים חלק ג' (חלק יורה דעה סי' ט) שאין לסמוך על ספק ספיקא כששני

הספקות נגד מרן, אולם הגאון רבי יוסף חיים עצמו בספר רב ברכות (מערכת ס' קכב ב), אחר שחשב לחלק בדין ספק ספיקא בין כספק אחד בלבד נגד דעת מרן, ובין כששני הספקות נגד דעת מרן, סיים, ומיהו לדעת מרן החיד"א אי אפשר לחלק בזה, כי מצאנו במחזיק ברכה (סימן נב סק"ה), שעשה ספק ספיקא אף ששני הספקות נגד דעת מרן.

והוסיף להביא עוד פוסקים רבים שכתבו שיש להקל במקרה של ספק ספיקא שכזה, ומתוך כך התיר לאכול במקומות כגון אלה.

דין בישול גויים בחשמל

הראשונים פסקו שאיסור בישולי גויים הוא דווקא ע"י האש. כך פסק הרמב"ן (חידושים למסכת ע"ז לח, ב) וכן הר"ן שם, וכן הרשב"א בתורת הבית, והרמ"א בסעיף יג:

דג שמלחו עובד כוכבים ופירות שעשנן עד שהכשירן לאכילה, הרי אלו מותרין, דמלוח אינו כרותח בגזירה זו, והמעושן אינו כמבושל.

הגה: גם כבוש אינו כמבושל, דלא אסרו אלא בישול של אש.

יש לדון האם חום החשמל מוגדר כאש, ונחלקו הפוסקים בדבר לגבי הבערת גחלת של מתכת בשבת. לגבי שבת פוסקים לחומרא, ומחשיבים גחלת מתכת כאש לכל דבר, ואף על פי כן לעניין בישולי נוכרים שאיסורו מדרבנן, נראה שניתן להקל.

סיכום

לדעת רוב הפוסקים ההיתר בשפחות הוא דווקא בשפחות הקניות לנו, ולדעתם אין כלל מקום להתיר בעובדת זרה המטפלת בחולה. אולם, יש שהקלו כדעת ר' אברהם שבתוס' אף בשפחה שאינה קנויה כשעושה בבית ישראל, או במקום שעושה בעל כורחה, ולפי דעתם יש מקום להתיר בעובדת זרה שלנו שעושה בבית ישראל ובעל כורחה.

יש שהתירו בבית ישראל מפני שאי אפשר שלא יחתה ישראל בקדרה אחרי שהשפחה הניחה את התבשיל, וטעם זה הוא דווקא לדעת הרמ"א המתיר בבישולי גויים כמו בפת, אם היהודי עושה איזו מלאכה. אמנם, לדעת המחבר היתר זה הוא דווקא בפת ולא בבישול, ולכן אם הגוי הניח את הקדרה על האש מעשה פשוט של היהודי לא יועיל. כך או כך, במקום שמדובר בקשיש סיעודי או בחולה, כשכל התנהלות המטבח נתונה רק בידי אותה עובדת זרה, לא שייך טעם זה להתיר.

הלכה למעשה

נראה שיש להקל לקשיש או לחולה לאכול את המאכלים שמבשל עבורו העובד הזר, בין אם מדובר בעובד ובין אם מדובר בעובדת. לעומת זאת, על אף שיש מי שהתיר גם לבני משפחתו, ראוי להחמיר. יש להדגיש שההיתר מתעורר רק במקום בו יש ניתן להקפיד שלא יבושל דבר איסור, כמובן. ובמקרה של חשש שמא העובד הזר יבשל איסור או בשר וחלב יש לאסור.